РЕЦЕНЗІЯ

доктора юридичних наук, професора Василевича Віталія Вацлавовича на дисертацію Давиденко Тетяни Михайлівни на тему «Кримінологічні засади запобігання кримінальним правопорушенням у сфері економіки (на матеріалах практики країн Європейського Союзу)», подану до захисту у разову спеціалізовану вчену раду Національної академії внутрішніх справ на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дослідження. Організація дієвої системи запобігання кримінальним правопорушенням у сфері економіки є однією із актуальних соціально-правових проблем не тільки України, але й інших країн світу, зокрема Європейського Союзу. Її розв'язання є особливо складним для держав із трансформаційною економікою, до яких належить Україна, оскільки структурні реформи, євроінтеграційні процеси та криміногенні чинники воєнного стану одночасно створюють нові можливості для розвитку економіки й посилюють її вразливість до кримінальних загроз.

Поглиблення соціально-економічних криз, нерівність доступу до ресурсів, поширення тіньових практик і недостатня ефективність державного контролю сприяють криміналізації економічних відносин та становлять загрозу економічній безпеці. Особливо динамічно такі процеси виявляються на фінансових ринках, де конкурентоспроможність безпосередньо пов'язана з технологічним розвитком, швидкістю руху капіталу та довірою до фінансових інститутів. Водночас цифровізація фінансових послуг, транскордонність операцій і ускладнення корпоративних структур розширюють можливості для економічного шахрайства, легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, приховування активів та протиправного виведення капіталу. Такі діяння завдають значних матеріальних збитків, деформують конкуренцію, зменшують бюджетні надходження та підривають довіру до державних і фінансових інституцій.

За цих умов формування та реалізація кримінологічної політики у сфері економіки має ґрунтуватися не лише на реагуванні на вже вчинені правопорушення, а й на ранньому виявленні ризиків, усуненні причин та умов злочинності, ефективному фінансовому контролі, аналітичному супроводі й міжінституційній взаємодії. Саме такий підхід сформувався у країнах Європейського Союзу, де поглиблення економічної інтеграції супроводжується розвитком спільних правових стандартів та наднаціональних механізмів захисту фінансових інтересів.

Як слушно наголошує здобувачка, дослідження правового порядку та інституційної системи ЄС у сфері запобігання економічній злочинності є важливим і для вітчизняної правової науки, і для правозастосовної практики.

Для України йдеться не про механічне запозичення іноземних моделей, а про науково обґрунтований добір та адаптацію ефективних європейських практик з урахуванням національного законодавства, інституційної спроможності органів правопорядку та сучасних безпекових викликів.

Саме тому дисертаційне дослідження Давиденко Тетяни Михайлівни є актуальним, своєчасним і практично значущим для наукової спільноти, нормотворчих та правозастосовних органів, оскільки в ньому сформульовано кримінологічні засади запобігання кримінальним правопорушенням у сфері економіки та обґрунтовано напрями імплементації європейських стандартів у систему забезпечення економічної безпеки України.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача. Дисертація Т. М. Давиденко узгоджується з Кіотською декларацією про зміцнення потенціалу у сфері запобігання злочинності та кримінального правосуддя, ухваленою на Чотирнадцятому Конгресі ООН з питань запобігання злочинності та кримінального правосуддя у 2021 році, а також виконана відповідно до Стратегії боротьби з організованою злочинністю, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 року № 1126-р, Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року, затвердженої Указом Президента України від 11 серпня 2021 року № 347/2021, Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, визначених Указом Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019, Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2025 року, затвердженої рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 27 грудня 2019 року № 797, Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки, схваленого Указом Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023, Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок Міністерства внутрішніх справ України на 2025–2029 роки, затвердженої наказом МВС України від 21 травня 2024 року № 326, та Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2025–2029 роки, затверджених рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 30 грудня 2024 року (протокол № 25).

Аналіз обрання та ефективності застосування методів дослідження, визначених Т. М. Давиденко, дає підстави стверджувати про належний науковий рівень рецензованої дисертації. Зокрема, для досягнення мети дослідження та вирішення окреслених у роботі наукових задач було застосовано комплекс взаємопов'язаних загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання, добір яких обумовлювався специфікою об'єкта, предмета, мети та задач дисертаційного дослідження. Діалектичний метод

використано для дослідження кримінологічних засад запобігання кримінальним правопорушенням у сфері економіки в країнах ЄС у їх розвитку, взаємозв'язку та взаємообумовленості з процесами забезпечення економічної, фінансової та фіскальної безпеки, а також для з'ясування закономірностей формування і реалізації відповідної кримінологічної політики. Системно-структурний метод дав змогу проаналізувати запобігання кримінальним правопорушенням у сфері економіки як цілісний об'єкт кримінологічного дослідження, складне багаторівневе явище та складову системи забезпечення економічної безпеки країн ЄС. Історико-правовий метод застосовано для розкриття етапів становлення й розвитку нормативно-правового забезпечення запобігання кримінальним правопорушенням у сфері економіки в країнах ЄС, а також генезису кримінолого-правових парадигм у цій сфері. Формально-логічний метод використано для визначення понятійно-категоріального апарату дослідження, з'ясування змісту базових дефініцій, формулювання авторських підходів і надання кримінологічної характеристики кримінальних правопорушень у сфері економіки в країнах ЄС. Статистичний метод забезпечив аналіз кількісно-якісних показників таких правопорушень, виявлення їх динаміки, структури, рівня латентності й територіальних особливостей поширення. Компаративістський метод застосовано для порівняння нормативно-правових, інституційних та організаційно-практичних підходів до запобігання кримінальним правопорушенням у сфері економіки в країнах ЄС та Україні, а також оцінювання можливостей імплементації позитивного європейського досвіду у вітчизняне законодавство і правозастосовну практику. Метод контент-аналізу використано під час опрацювання міжнародних, європейських і національних нормативно-правових актів, аналітичних матеріалів, статистичних звітів, документів інституцій ЄС та матеріалів практичної діяльності суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері економіки. Метод моделювання застосовано для побудови цілісної моделі взаємодії суб'єктів ЄС та України щодо запобігання кримінальним правопорушенням у сфері економіки, а також розроблення пропозицій і рекомендацій стосовно вдосконалення законодавства та правозастосовної практики.

Зазначене методологічне підґрунтя забезпечило цілісність, наукову обґрунтованість та емпіричну перевірюваність результатів дослідження, а також дало змогу сформулювати системні висновки і практичні рекомендації щодо запобігання кримінальним правопорушенням у сфері економіки з урахуванням практики країн ЄС.

Для обґрунтування положень, висновків і рекомендацій щодо запобігання кримінальним правопорушенням у сфері економіки авторка опрацювала

достатню кількість наукових, нормативно-правових, статистичних та аналітичних джерел. Список використаних джерел налічує 270 найменувань.

Основні результати дисертаційного дослідження викладено в семи наукових публікаціях, з яких чотири статті опубліковано в наукових фахових виданнях України, а три праці – у збірниках матеріалів науково-практичної конференції та круглих столів. Публікації відображають основні наукові положення, висновки й рекомендації, сформульовані відповідно до поставленої мети та задач дослідження, і засвідчують належну апробацію отриманих результатів.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачкою досліджень, повнота викладу в опублікованих працях. У дисертації здійснено одне з перших в Україні комплексних монографічних досліджень, у якому на основі аналізу практики країн Європейського Союзу сформульовано кримінологічні засади запобігання кримінальним правопорушенням у сфері економіки, розкрито зміст європейських стандартів у цій сфері та обґрунтовано напрями їх імплементації до системи кримінологічного забезпечення економічної безпеки України з урахуванням умов воєнного стану, трансформації сучасних криміногенних загроз і необхідності посилення захисту фінансових інтересів держави.

У роботі запропоновано концептуалізацію запобігання кримінальним правопорушенням у сфері економіки в країнах Європейського Союзу за такими напрямами: шахрайство, що посягає на фінансові інтереси і проявляється у незаконному використанні коштів європейських фондів, зловживаннях у сфері оподаткування та інших бюджетних формах; корупційні правопорушення; легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом; організована та транснаціональна економічна злочинність, що передбачає комплекс заходів з ідентифікації, відстеження, заморожування, арешту та конфіскації доходів і активів злочинного походження.

Аргументовано, що нормативно-правова система Європейського Союзу щодо запобігання кримінальним правопорушенням у сфері економіки становить цілісну, структурно впорядковану кримінологічну систему, яка ґрунтується на поєднанні норм міжнародного права, права Європейського Союзу та національного законодавства країн-членів і забезпечує економічну безпеку Союзу шляхом реалізації рішень Конгресів ООН з попередження злочинності та кримінального правосуддя, міжнародних стратегій і програм протидії злочинності, директив і регламентів Європейського Союзу, кримінального законодавства країн-членів, а також практики ЄСПЛ.

На основі аналізу показників офіційної статистики за 2021–2025 рр. встановлено, що найбільш поширеними формами кримінальних правопорушень

у сфері економіки країн Європейського Союзу є шахрайство, привласнення активів, конвертація (легалізація) грошових коштів та фальсифікація фінансової звітності, поширення яких зумовлюється комплексом взаємопов'язаних економічних, політико-правових, соціальних та інституційних детермінант, серед яких ключову роль відіграють нестабільність фінансових ринків, корупційні прояви, міграційні процеси та недосконаліть механізмів фінансового контролю, що обумовлює формування сучасної кримінологічної політики Європейського Союзу щодо забезпечення економічної безпеки. Виокремлено розподіл детермінантів вчинення кримінальних правопорушень у сфері економіки в країнах Європейського Союзу на економічні, політико-правові, соціальні та інституційні, із визначенням міграційної кризи, зумовленої воєнними подіями в Україні, як самостійного криміногенного чинника, що впливає на трансформацію економічної безпеки країн Європейського Союзу.

Значну увагу приділено теоретичним підходам до розвитку кримінологічних парадигм у європейському просторі (класична, соціологічна, запобіжна, безпекова) та формуванню європейської системи запобігання кримінальним правопорушенням за рівнями: національним, що відображає особливості теоретичних підходів і практичних механізмів запобігання кримінальним правопорушенням у межах окремої держави-члена; регіональним, що формується у межах Європейського Союзу як об'єднання держав, пов'язаних спільними правовими традиціями та інституційними механізмами співпраці; міжнародним, що охоплює механізми співробітництва держав щодо попередження злочинності та кримінального правосуддя, а також формування універсальних стандартів діяльності кримінальної юстиції щодо запобігання кримінальним правопорушенням.

Розроблено функціональну модель розподілу компетенції між суб'єктами взаємодії, за якою Європол здійснює кримінальний аналіз, розвідувально-інформаційну підтримку та оперативну координацію, Євроюст – процесуальну і юрисдикційну координацію, OLAF – запобігання правопорушенням, що посягають на фінансові інтереси Європейського Союзу, та їх захист, EPPO – розслідування і кримінальне переслідування таких правопорушень, тоді як вітчизняні суб'єкти забезпечують їх виявлення, документування та досудове розслідування, що в сукупності формує потребу в інституційному поєднанні можливостей кримінального аналізу, фінансового моніторингу, податкового контролю, прокурорської координації та міжнародного правоохоронного співробітництва.

Окремо охарактеризовано суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері економіки в країнах Європейського Союзу шляхом їх

систематизації за рівнями: безпековим – суб'єкти формування економічної та фінансово-економічної безпеки (Council of Europe, European Parliament, European Commission, European Central Bank, European Court of Auditors); стратегічним – міждержавні інституції формування кримінологічної політики у сфері економіки (Europol, EFECC, OLAF, EPPO, ECCD, GRECO, MONEYVAL, FATF); оперативно-запобіжним – суб'єкти реалізації кримінологічної політики Європейського Союзу, діяльність яких охоплює пруденційний економічний контроль (Financial Conduct Authority, BaFin), інститути внутрішнього аудиту та економічного контролю (Guardia di Finanza), системний моніторинг економічних операцій і платіжних транзакцій із використанням аналітичних технологій, розмежування повноважень органів економічних розслідувань (Bundeszentralamt für Steuern), а також інтеграцію економічної розвідки з антикорупційними механізмами та міжнародним обміном інформацією.

Обґрунтовано аргументи щодо імплементації у вітчизняне правове поле позитивних кримінологічних практик Європейського Союзу щодо забезпечення фіскальної безпеки, зокрема публічного декларування доходів громадян як механізму підвищення фінансової прозорості, консолідації функцій фінансового контролю та розслідування у межах єдиних інституцій, запровадження інституту податкових консультантів із обов'язком розкриття схем оподаткування, криміналізації розмивання податкової бази і приховування прибутку, а також застосування ризик-орієнтованого підходу та цифрових інструментів аналітичного моніторингу фіскальних операцій.

Сформовано складові кримінологічного забезпечення захисту сфери економіки в країнах Європейського Союзу від протиправних посягань, до яких віднесено: об'єкт захисту – сферу економічної діяльності; характеристику криміногенної ситуації на об'єкті захисту як на рівні Європейського Союзу у цілому, так і в окремих державах і регіонах; суб'єктів забезпечення безпеки; заходи запобігання кримінальним правопорушенням, що реалізуються на різних кримінологічних рівнях для досягнення належного стану безпеки шляхом мінімізації криміногенних ризиків, усунення причин та умов, а також підвищення ефективності інституційної взаємодії суб'єктів забезпечення.

Визначено перспективи впровадження в діяльність правоохоронних органів України механізмів оцінки ризиків, апробованих у країнах Європейського Союзу, які ґрунтуються на системному аналізі фінансових потоків, криміногенних факторів вразливості економічних секторів через реформування механізмів фінансового моніторингу та режиму подання звітів про підозрілу діяльність (Suspicious Activity Reports – SAR), запобігання відмиванню коштів (Money Laundering Regulations – MLR), посилення контролю за діяльністю юридичних осіб шляхом розвитку інституту реєстрів

компаній («Companies House») із використанням сучасних інструментів кримінологічної розвідки.

Запропоновано кримінологічне розуміння контрольно-наглядової діяльності у сфері економіки як комплексного організаційно-правового механізму, який включає контрольно-перевірочні, реєстраційно-дозвільні, інформаційні та попереджувальні заходи, спрямовані на раннє виявлення ризиків, нейтралізацію криміногенних факторів, запобігання правопорушенням та формування ефективного механізму захисту економічної безпеки держави з урахуванням трансформаційних економічних процесів.

Удосконалено наукові підходи до розуміння міжнародного співробітництва у сфері запобігання економічній злочинності шляхом виокремлення у його структурі правоохоронного, прокурорського, фінансово-моніторингового, податково-контрольного та безпекового компонентів.

Доведено, що в умовах європейського вектору розвитку України запобігання кримінальним правопорушенням у сфері економіки в країнах Європейського Союзу слід розглядати як самостійний і комплексний об'єкт кримінологічного дослідження, що дає змогу встановити закономірності функціонування сучасної європейської політики щодо забезпечення економічної безпеки, визначити її найбільш ефективні механізми та окреслити перспективи імплементації кращих кримінологічних практик у вітчизняну правоохоронну практику.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження. обґрунтовані в дисертації положення впроваджені й можуть бути використані в:

науково-дослідній діяльності – як теоретико-методологічна основа для подальших наукових досліджень проблем кримінологічного забезпечення запобігання кримінальним правопорушенням у сфері економіки, а також удосконалення діяльності органів правопорядку у цій сфері (акт Національної академії внутрішніх справ від 20 травня 2026 року № 169-нд);

правозастосовній діяльності – для розроблення та вдосконалення відомчих і міжвідомчих нормативно-правових актів, методичних рекомендацій з питань запобігання кримінальним правопорушенням, а також під час проведення занять у системі службової підготовки працівників слідчих та інших уповноважених підрозділів;

освітньому процесі – під час підготовки лекцій, навчальних і навчально-методичних посібників, методичних рекомендацій, тестових завдань та інших дидактичних матеріалів із кримінології, а також при проведенні різних видів занять у процесі підготовки здобувачів вищої освіти за спеціальністю 081 «Право» і в системі підвищення кваліфікації працівників системи МВС

України, ДПС, БЕБ, прокуратури, Держфінмоніторингу (акт Національної академії внутрішніх справ від 20 травня 2026 року № 168-оп).

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому. Дисертація складається з анотації, змісту, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, які містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (270 джерел на 28 сторінках) і трьох додатків, загальний обсяг дисертації становить 268 сторінок, із них основного тексту 224 сторінки та відповідає передбаченим вимогам і є завершеною науковою працею, результати якої розв'язують актуальну комплексну науково-прикладну задачу.

Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації у правозастосовній діяльності. Отримані результати дисертаційного дослідження Т. М. Давиденко є важливим внеском у розвиток наукових знань за спеціальністю 081 «Право». Їх рекомендовано використовувати у діяльності закладів вищої освіти, науково-дослідній роботі, під час розроблення та вдосконалення відомчих і міжвідомчих нормативно-правових актів, методичних рекомендацій з питань запобігання кримінальним правопорушенням у сфері економіки, а також у системі службової підготовки працівників правоохоронних і контролюючих органів.

Не зупиняючись більш детально на загальній позитивній оцінці роботи, дисертація містить окремі дискусійні питання, які потребують додаткової аргументації чи роз'яснення автора під час прилюдного захисту, зокрема:

1. У дисертації використано поняття «кримінальні правопорушення у сфері економіки», що на думку автора охоплює шахрайство, привласнення активів, корупційні правопорушення, легалізацію доходів, одержаних злочинним шляхом, податкові й бюджетні правопорушення та фальсифікацію фінансової звітності. Такий підхід загалом відповідає комплексному характеру досліджуваної проблематики. Водночас кримінально-правова кваліфікація правопорушень країн – членів ЄС істотно відрізняються за межами криміналізації відповідних діянь, конструкціями складів кримінальних правопорушень, підставами відповідальності юридичних осіб та співвідношенням кримінальних, адміністративних і фінансово-правових заходів реагування, що потребує додаткового пояснення сформульованої дефініції.

2. Запропонована авторкою систематизація суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері економіки за безпековим, стратегічним та оперативно-запобіжним рівнями має наукове й прикладне значення, оскільки спрямована на відображення багаторівневої інституційної архітектури протидії економічній злочинності. Водночас у межах окремих класифікаційних груп об'єднано інституції ЄС, органи та моніторингові

механізми Ради Європи, глобальні стандартоутворювальні структури, а також національні правоохоронні й регуляторні органи окремих держав.

Зокрема, Європол, EFECC, OLAF та EPPO належать до інституційного механізму ЄС, однак істотно відрізняються за характером і змістом повноважень; GRECO, MONEYVAL та ECCD функціонують у системі Ради Європи; FATF має глобальний міжурядовий характер; Financial Conduct Authority, BaFin і Guardia di Finanza є національними органами відповідних держав. Зазначені суб'єкти відрізняються правовою природою, територіальною юрисдикцією, функціональним призначенням, юридичною силою актів та формами участі у запобіганні кримінальним правопорушенням. У зв'язку із цим авторці доцільно конкретизувати критерій запропонованої класифікації та пояснити, чи відображають виокремлені рівні функціональний розподіл компетенції, інституційну належність або поєднання цих критеріїв.

3. У дисертації обґрунтовано доцільність імплементації в Україні низки практик забезпечення податкової безпеки, зокрема публічного декларування доходів громадян, консолідації функцій фінансового контролю та розслідування, запровадження інституту податкових консультантів з обов'язком розкриття схем оподаткування, криміналізації розмивання податкової бази і приховування прибутку, а також застосування ризик-орієнтованого підходу та цифрових засобів аналітичного моніторингу. Водночас окремі із цих пропозицій потребують точнішого відтворення змісту відповідних зарубіжних практик і додаткового кримінально-правового обґрунтування.

З огляду на викладене авторці доцільно конкретизувати правові форми, послідовність і межі імплементації кожної із запропонованих практик, визначити першочергові заходи, відповідальних суб'єктів, необхідне ресурсне забезпечення та показники результативності. Окремої уваги потребує забезпечення відповідності таких заходів принципам правової визначеності, пропорційності й індивідуалізації юридичної відповідальності, вимогам захисту персональних даних та гарантіям невтручання у правомірну діяльність суб'єктів господарювання.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Дисертація Тетяни Давиденко є оригінальною, самостійно виконаною науковою працею. У процесі вивчення наукових публікацій і дисертаційного дослідження в цілому фактів порушення академічної доброчесності не виявлено.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам. Наукова робота Давиденко Т. М. на тему «Кримінологічні засади запобігання кримінальним правопорушенням у сфері економіки (на матеріалах практики країн Європейського Союзу)», подана на здобуття ступеня доктора філософії, є

комплексним, цілісним, завершеним науковим дослідженням. У ній отримано нові науково обґрунтовані результати, що вирізняються новизною у вирішенні актуальних питань запобігання кримінальним правопорушенням у сфері економіки. За актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, теоретичною і практичною значущістю здобутих результатів дисертація відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами), наказу Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами), Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами), а її авторка – Давиденко Тетяна Михайлівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент:
учений секретар секретаріату Вченої ради
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор **Віталій ВАСИЛЕВИЧ**

Підпис засвідчую:
проректор
Національної академії внутрішніх справ
професор, полковник поліції **Олег ТАРАСЕНКО**